

ΑΓΝΩΣΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ «ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ»

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ στιχούργημα ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ δημοσιεύομε ἐδῶ¹ σώζεται στὸν ἑλληνικὸ κώδικα 2Qq - A - 78 τῆς Biblioteca Comunale τοῦ Παλέρμου². Ὅπως δείχνουν οἱ φωτογραφίες τῶν τελευταίων φύλλων (80r - 91v) τοῦ κώδικα ποὺ τὸ περιέχουν, τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει ἀντιγραφῆ τὸ 16^ο αἰῶνα ἀπὸ καλλιγράφου, ἀλλὰ ἀνορθόγραφο ἀντιγραφέα. Εἶναι τὸ τελευταῖο κείμενο τοῦ κώδικα, ποὺ εἶναι δυστιχῶς κολοβὸς καὶ δὲ μᾶς παραδίδει παρὰ μόνο τοὺς πρώτους 112 στίχους.

Τὸ ποίημα φέρει (φ. 80r) τὴν ἐπιγραφή :

*Λόγοι παρακλητικοὶ εἰς τὰ τί | μια καὶ ἅγια πάθη τοῦ κ(υρίου)υ
| ἡμῶν Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ. κ(α)ὶ θρόνος τῆς ὑπ(ερα)γ(ία)ς | Θεο-
τόκου.*

Πρόκειται γιὰ στιχούργηση, σὲ μορφή δραματικοῦ διαλόγου καὶ σὲ δεκαπεντασύλλαβους ὁμοιοκατάληκτους δημοτικούς στίχους, τῆς εὐαγγελικῆς ἀφήγησης τῶν Παθῶν τοῦ Χριστοῦ.

Γιὰ τὸν ποιητὴ τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ «Μυστηρίου τῶν Παθῶν» δὲν ἔχομε καμμιά μαρτυρία. Μποροῦμε ὅμως ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ κειμένου νὰ συμπεράνωμε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα πὼς ὁ ποιητὴς ἦταν Κρητικὸς καὶ πὼς σύνθεσε τὸ ἔργο του τὸ 16^ο αἰῶνα. Ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ποὺ ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ (ἢ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ) στὸ κρητικὸ ἰδίωμα ἀναφέρομε τὰ πιὸ χαρακτηριστικά, ὅπως

---

¹) Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ κειμένου ὀφείλεται στὸ δεύτερο ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐργασίας αὐτῆς· ἡ κριτικὴ του ἔκδοση, καθὼς καὶ τὸ κύριο μέρος τῆς εἰσαγωγῆς, οἱ σημειώσεις καὶ τὸ γλωσσάριο, στὸν πρώτο.

²) Ὁ κώδικας αὐτὸς δὲν περιλαμβάνεται στὸν κατάλογο τοῦ Augusto Mancini, *Codici greci della Biblioteca Comunale di Palermo*, στὰ «Studi Italiani di Filologia Classica», τόμ. VI (1898), σ. 459 - 469. Μονάχα στὴν ἔκδοση τῆς Biblioteca Nazionale di Palermo, «Mostra di manoscritti in occasione dell' VIII Congresso Internazionale di Studi Bizantini», Palermo, 3/10 Aprile 1951, σ. 12 ὁ κώδικας σημειώνεται μὲ τὸν ἀριθμ. 17 ἔτσι : «17) EUCHOLOGIUM GRAECUM. Ms. cart., mm. 100x75, cc. nn. 91, scritto a piena pagina, sec. XV. Capilettere e fregi in rosso». Ἄν τὰ πρῶτα κείμενα τοῦ κώδικα γράφτηκαν τὸ 15^ο αἰῶνα, δὲν τὸ ξέρομε, γιὰτὶ δὲν ἔχομε φωτογραφίες τους· ἐκεῖνο πάντως ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει πρέπει νὰ εἶναι τοῦ 16^{ου}.

τὰ ῥήματα γδέχομέστε στ. 26, κάτεχε στ. 35, 111, κατέχετε στ. 15, γροικᾶς στ. 82, κομπώσης στ. 49, ἀναπεύεστε στ. 37, τὰ ὀνόματα κρητήριον στ. 4, 36, ζουγκλὸς στ. 105, τὰ ἄκλιτα μᾶλλιος στ. 34, εἶντα στ. 81, 89, γιάντα στ. 80, γιαῦτος στ. 112, διαταῦτος στ. 71, ὄντεν στ. 99, τόμου στ. 108, καθημερονὸ (ἐπίρρ.) στ. 8, 46, 57, γοργὸν (ἐπίρρ.) στ. 5, 14, δαμὶ στ. 78, τοὺς συχνοὺς ῥηματικούς τύπους σὲ -σι(ν) (λέγουσιν στ. 45, 64, 74, 81, λέσι στ. 53, ψηφοῦσιν στ. 10, πᾶσι στ. 88, ποῦσιν στ. 9, πληρωθῶσι στ. 59, μιλοῦσι στ. 60, πειρακτῆκασιν στ. 33) καὶ προπάντων τὴν πρόταξη τῆς ἀντωνυμίας στὴν προστακτικὴ φράση ὡς θέλετε τὸν κάμειτε στ. 44, συντακτικὸ φαινόμενο πὺ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἰδιόρρυθμα γνωρίσματα τῆς κρητικῆς διαλέκτου³. Ἀντίθετα, κανένα γλωσσικὸ στοιχεῖο δὲ βρίσκεται στὸ κείμενο πὺ νὰ μὴν εἶναι κρητικὸ, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὴ σύνταξη τούτους ὅπου σὲ φέρνω στ. 41 (ἀντι: σ ο ὕ φέρνω) καὶ κρητήριον νὰ τὸν δώσουν στ. 4 (ἀντι: τ ο ὕ δώσουν), πὺ κι' αὐτὴ ὅμως μπορεῖ ν' ἀποδοθῆ σὲ ἀρχαῖσμο (πρόκειται γιὰ μεσαιωνικὴ σύνταξη) ἢ σὲ παραφθορὰ τοῦ κειμένου. Φυσικὰ, μερικὰ ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα τοῦ κειμένου δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ περιορισμένα στὸ κρητικὸ ἰδίωμα, ἀλλὰ ἀπαντοῦν καὶ σ' ἄλλα ἰδιώματα, ἀκόμη καὶ στὰ ἑλληνικὰ τῆς Κίτω Ἰταλίας, πρᾶμα πὺ δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπόθεση, ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφο προέρχεται ἀπὸ τὸ Παλέομο, ὃ ἀντιγραφῆς του νὰ καταγόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἐκείνη⁴. Γιὰ τὸ συγγραφέα ὅμως τοῦ κειμένου δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξη καμμιά ἀμφιβολία πὺς ἦταν Κρητικὸς καὶ πὺς ἔγραψε, ὅπως εἴπαμε καὶ παραπάνω, τὸ 16^ο αἰῶνα: Γλωσσικὰ στοιχεῖα χαρακτηριστικὰ τοῦ κρητικοῦ ἰδιομάτος τοῦ 16^{ου} αἰῶνα⁵ βρίσκονται στὸ κείμενο ἀρκετά, ὅπως ἡ ἐκφορὰ τοῦ μέλλοντος ὄχι ἀκόμη μὲ τὸ θά καὶ ὑποτακτικὴ, ἀλλὰ μὲ τὸ θέλω καὶ ἀπαρέμφατο (θέλει προδοθῆ στ. 3, θέλει ἀπαρνηθῆ στ. 16, θέλει ἀπλώσει στ. 19, θὲ προδώσει στ. 20, λαβώσει θέλουν στ. 29, θέλετε πειρακτῆ στ. 27, πάγει θέλω στ. 32, θέλει εἶσται στ. 75, θέλει πά, στ. 90) ἢ μὲ τὸ θέλω καὶ ὑποτακτικὴ (θέλει νὰ γενῆ στ. 2, θὲ προδώσω στ. 23, θὲ νὰ σᾶς μιλήσω στ. 1), ἢ χρῆση τοῦ ἀρνητικοῦ οὐδὲν στ. 10, 81, 104 (ἀλλὰ καὶ δὲν στ. 17, 50, 55, 91), οἱ τύποι ἐποῖκεν

³) Βλ. Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ ὁμιλουμένης καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἰδιομάτος τῆς Ἀγ. Βαρβάρας καὶ περιχώρων, «Ἀθηνᾶ», τόμ. 38 (1926), σ. 146 - 147.

⁴) Βλ. τίς γλωσσικὲς παρατηρήσεις πὺ ἐπιτάσσει στὸ τέλος τῆς Εἰσαγωγῆς ὁ δεύτερος ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

⁵) Βλ. γι' αὐτὰ καὶ γιὰ τὴ σημασία πὺ ἔχουν γιὰ τὴ χρονολόγησι τῶν κειμένων ὅσα γράφει ὁ Στ. Ξανθοουδίδης στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μεγάλης ἐκδοσῆς τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» (Ἡράκλειον, 1915), σ. LVI - LIX.

στ. 99 (ἀλλὰ καὶ ἔκαμε στ. 89), ἴτις στ. 77 (ἀλλὰ καὶ ἔτιζι στ. 26, 102), ἡ σύνταξη ἐκ τὸν καιρὸν στ. 98 κ. ἄ.

Τὸ στιχοῦργημα—ὅσο μᾶς ἐσώθηκε—ἀρχίζει μὲ τὸ συμβούλιο τῶν ἀρχιερέων γιὰ τὴ σύλληψη τοῦ Χριστοῦ (στ. 1 - 10) καὶ περιλαμβάνει ἔπειτα τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα (στ. 11 - 14), τὸ μυστικὸ δεῖπνο (στ. 15 - 35), τὴν προσευχὴν τοῦ Χριστοῦ στὴ Γεθσημανὴ (στίχοι 36 - 38, πὺν εἶναι τὸ τέλος τῆς μονάχα, γιὰ τὴν ἀρχὴν ἔχει παραπέσει), τὴν σύλληψη τοῦ Χριστοῦ (στ. 39 - 60) καὶ τέλος τὴν ἀνάκρισίν του ἀπὸ τὸν Πιλάτο (61 - 112). Τὸ μέρος πὺν λείπει ἀπὸ τὸ τέλος θὰ περιλάμβανε ἀσφαλῶς, ὅπως φανερῶνει ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἔργου, τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ θρῆνο τῆς Θεοτόκου, δηλαδὴ τὰ δυὸ κυριώτερα ἐπεισόδια τοῦ θειικοῦ μαρτύριου.

Τὰ πρόσωπα πὺν συνδιαλέγονται εἶναι: ὁ Χριστός, ὁ Πέτρος, ὁ Ἰούδας, οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, ὁ Κεντηρίων, ὁ Πιλιππος καὶ, τέλος, ἀπ' αὐτοὺς πὺν εἶχαν γιαντρειτῆ ἀπὸ τὸ Χριστό, ὁ παράλυτος, ὁ τυφλὸς καὶ ἡ αἰμορροοῦσα.

Ἡ ἐξάρτησις τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τῆς ἀντίστοιχης εὐαγγελικῆς περικοπῆς εἶναι ὀλοφάνερη. Τὸ ἔργο του δὲν εἶναι παρὰ μεταφορὰ σὲ δημοτικὸς στίχους τῶν περικοπῶν αὐτῶν, σχεδὸν κατὰ λέξιν. Ὁ ποιητὴς ἀκολουθεῖ προπάντων τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου. Ἔτσι οἱ στίχοι 1 - 76 ἀντιστοιχοῦν στὸ κεφάλαιον κς' (1 - 64) τοῦ Ματθαίου καὶ οἱ στίχοι 81 - 92 στὸ κεφάλαιον κζ', 13 - 24. Μονάχα οἱ στίχοι 77 - 80 καὶ 95 - 96 εἶναι παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου (κεφ. ιη', 22 - 23 καὶ ιθ', 12)⁶ καὶ οἱ στίχοι 97 - 110 προέρχονται ἀπὸ τὸ γνωστὸν ἀπόκρυφον Εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου Acta (Gesta) Pilati, κεφ. VI - VIII πὺν μᾶς ἔχει παραδοθῆ σὲ δυὸ ἑλληνικὰς μορφὰς (ἔκδ. Tischendorf², 1876, σ. 210 - 286 = A καὶ σ. 287 - 332 = B) καὶ μιὰ λατινικὴ (ibid., σ. 333 - 388). Οἱ μόνες εὐαγγελικῆς περικοπῆς πὺν ὁ ποιητὴς ἔκρινε σκόπιμον νὰ παραλείψῃ εἶναι τὸ ἐπεισόδιον τῆς Μυροφόρου (Ματθ. κς', 6 - 13), τὸ «λάβετε, φάγετε..» κλπ. (Ματθ. κς', 26 - 29) καὶ τέλος ἡ μεταμέλεια καὶ ἡ αὐτοκτονία τοῦ Ἰούδα (Ματθ. κζ', 1 - 10)⁷.

Ὁ τρόπος τῆς ποιητικῆς διασκευῆς εἶναι ἐντελῶς δουλικός: Ὁ

⁶) Καὶ ἡ πεζὴ ὑπόδειξις πὺν βρίσκειται μπροστὰ ἀπὸ τὸ στίχον 53 «ὅπου ἔκοψεν ὁ Πέτρος τοῦ Μάλχου τὸ ὠτίον», μαζὶ μὲ τὸ στίχον αὐτό, ἔχει τὴν πηγὴν τῆς ἀσφαλῶς στὸ χωρίον τοῦ Ἰωάννου ιη', 10 - 11, ἀφοῦ οἱ ἄλλοι εὐαγγελιστῆς δὲν ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Μάλχου.

⁷) Γιὰ τὰ χάσματα τῆς παράδοσης τοῦ κειμένου, πὺν δὲν ἐξυπακούουν ὅμως παράλειψιν τοῦ στιχοῦργοῦ, ἀλλὰ ἀπλῶς τοῦ ἀντιγραφέα, βλ. τῆς Σημειώσεως στοὺς στ. 35 - 36, 55 - 56 καὶ 104 - 105.

ποιητής, τις πιό πολλές φορές, μεταφέρει σὲ στίχους σχεδὸν αὐτούσια τὰ εὐαγγελικὰ λόγια καὶ μὲ τὴν ἴδια διαδοχικὴ σειρὰ, συντέμνοντάς μαλλον παρὰ ἀναπτύσσοντας τὰ χωρία. Λίγοι εἶναι οἱ στίχοι ἐκεῖνοι ποὺ φαίνονται καθαρὲς προσθήκες τοῦ ποιητῆ, ὅπως τὰ προδοτικὰ λόγια τοῦ Ἰούδα (στ. 43 - 48) καὶ οἱ κατηγορίες καὶ παρορμήσεις τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Πιλάτο (στ. 61 - 66, 69 - 72, 93 - 94, 111 - 112), ποὺ δὲν ἔχουν ἀκριβῶς ἀντίστοιχο εὐαγγελικὸ χωρίο (στ. 17 - 18, 36, 51 - 52) ἢ ποὺ εἶναι ἀπηχῆσεις ἀπὸ ἄλλα μέρη τοῦ Εὐαγγελίου (στ. 7 - 8 = Ματθ. ιβ', 1 - 13). Στὴν ἔκδοσή μας ἐκρίναμε σκόπιμον ἂν ἀντιπαραθέσωμε στὸ κείμενον τις ἀντίστοιχες αὐτῆς εὐαγγελικῆς περιχοπές, γιὰ νὰ φανῆ καθαρότερα ἢ ἐξάρτησή του ἀπ' αὐτῆς καὶ γενικὰ ὁ τρόπος τῆς διασκευῆς.

Γιὰ τὴν ποιητικὴν ἀξία τῶν «Λόγων Παρακλητικῶν» δὲ μπορεῖ φυσικὰ νὰ γίνῃ κανένας λόγος. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἄχαρο καὶ ξερὸ κατασκευάσμα, ποὺ ἡ στενὴ προσκόλλησή του στὰ εὐαγγελικὰ πρότυπα — γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἡ ἀδεξιότητα τοῦ στιχοπλόκου — τὸ ἔχει στεροῦσει καὶ ἀπὸ τὴν παραμικρὴ ποιητικὴ πνοή. Ἡ στιχουργία του πάντως δὲν εἶναι κακὴ, παρ' ὅλο ποὺ χρησιμοποιεῖ πολὺ κοινὲς (ρηματικῆς ἰδίως) ὁμοιοκαταληξίαι. Ἀτελεῖς ὁμοιοκαταληξίαι συναντοῦμε στὰ δίστιχα 17 - 18 (δὲν εἶμαι—ὀπού' ἔμαι), 21 - 22 (πάγει—πάγει), 25 - 26 (πάθη—γά' ῥθη), 41 - 42 (φέρνω—κερδαίνω), 45 - 46 (χάνει—κάμνει), 51 - 52 (προφήτων—τούτων), 79 - 80 (λέγω—λέγω)⁸ καὶ τονισμό τῆς τρίτης συλλαβῆς τοῦ δευτέρου ἡμιστίχιου στὸ στίχο 45 (... | ποὺ πολλὰ σᾶσε χάνει).

Ἀπὸ γλωσσικὴ ἄποψη τὸ κείμενον αὐτὸ τοῦ 16ου αἰῶνα παρουσιάζει μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον. Μὲ τὴ γλωσσικὴ του ἀνομοιομορφία, τοὺς ἀρχαϊσμοὺς καὶ τοὺς γλωσσικοὺς βιασμούς του μᾶς δείχνει πόσο ἀδιαμόρφωτο ἀκόμη σὰν λογοτεχνικὴ γλῶσσα ἦταν τότε τὸ κρητικὸ ἰδίωμα. Ἀρχαϊσμοὺς θὰ συναντήσωμε ἀρκετοὺς καὶ στὸ λεξιλόγιον (οὐκ στ. 96, ἤγουν στ. 112, πόθεν στ. 22, ποτὲ (= κάποτε) στ. 103, ἀπόλεση στ. 54, τὴν χεῖρα στ. 19 κλπ.) καὶ στὴ μορφολογία (παραγγέλλης στ. 35, ἀνέστησε στ. 110, μακρῆα στ. 78, ἀρωσιτία στ. 97, 100, κόμπωσι στ. 14 κλπ.) καὶ στὴ φωνητικὴ (κοιμᾶσθε στ. 37, ἐπροφήτευ-

⁸) Στὰ δίστιχα 97 - 98 καὶ 103 - 104, ποὺ παρουσίαζαν κι' αὐτὰ ἀτελεῖς ὁμοιοκαταληξία, πιστεύομε πὸς τὴ διωρθώσαμε μὲ τις κριτικῆς μας ἐπεμβάσεις· βλ. καὶ τις Σημειώσεις στὸ δίστιχο 51 - 52. (Ἡ ἔλλειψη ὁμοιοκαταληξίας ἀνάμεσα στοὺς στίχους 35 - 36 καὶ 55 - 56 ὀφείλεται ἀσφαλῶς σὲ χάσμα τῆς χειρόγραφης παράδοσης, βλ. τις Σημειώσεις). Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τοὺς ἀρχικά ὑπέμετρος στίχους 8, 26, 46, 71 καὶ 95 καὶ τὸν ἀρχικὰ ἄμετρο στίχο 3.

σες στ. 25, *νύκτια(ν)* στ. 27, 102, 105, *κλέπιτην* στ. 65 (ἀλλὰ *κλέφτη* στ. 62), *αὐθέντη* στ. 17, (ἀλλὰ *τᾶφέντη* στ. 61, *λευθερώνω* στ. 83, *λευθερώσουν* στ. 86, 87, *ἐλευθερώσης* στ. 96 κλπ.) καὶ τέλος στὴ σύνταξη (*ἐμπιστευμένοι ταῖς γραφαῖς* στ. 76). Δὲ λείπουν οὔτε κάποιοι γλωσσικοὶ βιαισμοί, ὅπως: *σιὸν πατήρ μου* στ. 55, *τῶν προφήτων* (παρατονισμὸς γιὰ μειρικοὺς λόγους) στ. 51, *ἀτός του ν' ἀπολέση* στ. 54. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἑτερόκλητα στοιχεῖα παρεμβάλλονται ἀνάμεσα σὲ λέξεις καὶ τύπους ὁμαλοῦς καὶ γνήσια δημοτικούς, καθὼς συμβαίνει καὶ στὰ ἄλλα κρημικά ποιήματα τοῦ 16^{ου} αἰῶνα, ὅπως π. χ. τὴ «Ρίμα Θρηνητικὴ» τοῦ Ἰωάννου Πικατόρου⁹⁾ καὶ τὸν «Ἀπόκοπο» τοῦ Μπεργαδῆ¹⁰⁾. Ἀπ' αὐτὰ τὰ ἔργα, ποὺ ἀνήκουν στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 16^{ου} αἰῶνα, οἱ «Λόγοι Παρακλητικοὶ» φαίνονται πάντως μεταγενέστεροι, γιὰτὶ ἔχουν λιγώτερα ἀρχαῖα στοιχεῖα (δὲ χρησιμοποιοῦν π. χ. τὶς μετοχές σὲ -*ντα*, τὸ ἑναρθρο ἀπαρέμφατο τοῦ ἀορίστου σὰ χρονικὴ πρόταση, τὸ *εἰς μὶὸν κ. ἄ*). Ἄς σημειωθοῦν ἐδῶ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικὲς κρημικὲς λέξεις καὶ τύπους ποὺ καταγράψαμε στὴν ἀρχή, καὶ μερικὲς ἄλλες ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσες, ὅπως οἱ λέξεις *ἀδιάγερον* (=ἀμετάτρεπτο) στ. 28, *κόμπωσιν* στ. 14 (ἡ λέξη δὲ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἄλλο κείμενο), *μίσσος* (=πιάτο) στ. 19, *ὄλοτελῖς* στ. 98, *καταβάλλουν* (=κατηγοροῦν) στ. 81. Ἀσυνήθιστη ἐπίσης εἶναι ἡ σύνταξη *τοῦ νόμου ἄδικε* στ. 78 καὶ *τῆς πίστεως ἄδικος* στ. 93.

Μὰ ἡ πραγματικὴ σημασία τῶν «Λόγων Παρακλητικῶν» βρίσκεται ἄλλοῦ: στὸ γραμματολογικὸ εἶδος ποὺ ἀνήκουν, δηλαδὴ στὸ θέμα τους σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ δραματικὴ τους μορφή. Ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ ἓνα ἄγνωστο θρησκευτικὸ δράμα ποὺ ἔχει ὑπόθεση τὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ μὲ ἓνα νέο «Μυστήριο τῶν Παθῶν» ποὺ πρέπει νὰ συγκριθῆ μὲ τὰ δυτικὰ σύγχρονα ἢ προγενέστερά του «Mystères de la Passion». Τὸ πρῶτο γνωστὸ μέχρι σήμερα ποιητικὸ «Μυστήριο τῶν Παθῶν» στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία τὸ ὑποδείξαμε σὲ μιὰ πρόσφατη μελέτη μας¹¹⁾: εἶναι τὸ δράμα τοῦ Κρητικοῦ ποιητῆ τοῦ 16^{ου}

⁹⁾ Βλ. Ἐ. Κ ρ ι α ρ ᾶ, Ἡ Ρίμα Θρηνητικὴ τοῦ Ἰωάννου Πικατόρου, «Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 2 (1942 - 1949), σ. 10 - 12, ὅπου γιὰ τὴ γλῶσσα τοῦ ποιήματος.

¹⁰⁾ Βλ. γιὰ τὸ ὅραϊο αὐτὸ ποίημα τὶς πρόσφατες ἐργασίες τοῦ Λ ί ν ο υ Ν. Π ο λ ί τ η, Παρατηρήσεις στὸν «Ἀπόκοπο» τοῦ Μπεργαδῆ, «Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη, 1953, σ. 546 - 560 καὶ Ἰ. Θ. Κ α κ ρ ι δ ῆ, Ἑρμηνευτικὰ στὸν «Ἀπόκοπο» τοῦ Μπεργαδῆ, «Κρημικά Χρονικά», τόμ. Ζ' (1953), σ. 409 - 413.

¹¹⁾ Μ. Ἰ. Μ α ν ο ῦ σ α κ α, Ἑλληνικά ποιήματα γιὰ τὴ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, ΚΡΗΜΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ Η.

αἰῶνα Μαρίνου Φαλιέρου «*Θρηῆνος εἰς τὰ Πάθη καὶ τὴν Σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ*», πὺ θὰ τὸ παρουσιάσωμε σύντομα σὲ κριτικὴ ἔκδοσι. Οἱ «*Λόγοι Παρακλητικοὶ*» πὺ δημοσιεύομε σήμερα ἐδῶ, στιχούργημα ἀνώνυμο γραμμένο κι' αὐτὸ ἀπὸ Κρητικὸ ποιητὴ καὶ στὸν ἴδιον αἰῶνα, εἶναι τὸ δεύτερο πὺ ἔρχεται σὲ φῶς. Εἶναι φανερό πὺς μὲ τὴν ἀνεύρεση καὶ τὴ δημοσίευσσι τῶν κειμένων αὐτῶν θὰ χυθῆ νέο φῶς σ' ἓνα σπουδαῖο πρόβλημα πὺ τόσες συζητήσεις ἔχει προκαλέσει ἴσαμε σήμερα: τὸ πρόβλημα τῆς ὑπαρξῆς θρησκευτικοῦ θεάτρου στὸ Βυζάντιο καὶ στὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο¹².

Χωρὶς νὸ ἔχωμε τὴν πρόθεσι ν' ἀντιμετωπίσωμε ἐδῶ τὸ σοβαρὸ αὐτὸ πρόβλημα, θὰ διατυπώσωμε μονάχα δυὸ οὐσιώδεις παρατηρήσεις. Ἡ πρώτη εἶναι πὺς τὰ δυὸ αὐτὰ γνωστὰ ὡς τῶρα ἑλληνικὰ δραματικὰ ποιήματα γιὰ τὴ σταύρωσι τοῦ Χριστοῦ εἶναι πολὺ σύντομα, ἀντίθετα μὲ τὰ δυτικὰ «*μυστήρια*» πὺ εἶναι ἔξαιρετικὰ ἐκτενῆ: ὁ «*Θρηῆνος*» τοῦ Φαλιέρου ἔχει μόλις 404 στίχους καὶ οἱ «*Λόγοι Παρακλητικοὶ*», πὺ μᾶς σώθηκαν 112 στίχοι τους, φαίνεται πὺς κι' ἂν δὲν εἶχε χαθῆ ἢ συνέχειά τους, δὲ θὰ εἶχαν συνολικὰ πολὺ περισσότερους ἀπὸ 300 στίχους¹³. Καὶ ἡ δεύτερη παρατήρησι εἶναι πὺς δὲν κατέχομε πρὸς τὸ παρὸν ἀναμφισβήτητες ἀποδείξεις γιὰ τὸ ὅτι τὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα ἐγράφησαν γιὰ νὰ παρασταθοῦν στὴ σκηνή, ὅπως συνέβαινε μὲ τὰ «*μυστήρια*» τῆς Δύσης, καὶ ὄχι ἀπλῶς γιὰ νὰ διαβαστοῦν: Τὸ ποίημα τοῦ Φαλιέρου ἀρχίζει μὲ ἓνα περίεργο πρόλογο¹⁴ πὺ μιλεῖ γιὰ μιὰ φανταστικὴ σκηνογραφία καὶ μιὰ ὑποθετικὴ παρακολούθησι τῆς

στοῦ (Extrait des Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier), Ἀθήναι, 1952, σ. 3 - 12.

¹²) Βλ. αὐτόθι, σ. 1 - 3, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ἄς προστεθῆ ἐκεῖ καὶ τὸ πρόσφατο βιβλίο τοῦ August C. Mahr, *The Cyprus Passion Cycle*. Notre Dame, Indiana, 1947 (Publications in Medieval Studies, The University of Notre Dame, IX), πὺ ἐπανεκδίδοντας τὴν κυπριακὴ πεζὴ σκηνοθετικὴ διάταξι τῶν Παθῶν τοῦ Χριστοῦ τὴν πρωτοδημοσιευμένη ἀπὸ τὸ Σπ. Λάμπρο («*Νέος Ἑλληνομνήμων*», τόμ. 13, 1916, σ. 381 - 407) ἀπὸ τὸν Cod. Palat. gr. 367 τοῦ Βατικανοῦ, γραμμένο μεταξὺ 1260 καὶ 1274, παρουσιάζει τὴ νέα καὶ ἐνδιαφέρουσα ἄποψη πὺς τὸ ἑλληνικὸ αὐτὸ κείμενο δὲ μπορούσε νὰ ἔχη δυτικὰ πρότυπα, γιὰτὶ ἀπλούστατα τὰ «*μυστήρια*» τῆς Δύσης ἦταν μεταγενέστερά του, καὶ καταλήγει (σ. 17) στὸ ὅτι «*this Cyprus Passion play appears to be first complet Passion play known to history*».

¹³) Οἱ «*Λόγοι Παρακλητικοὶ*» συντέμνουν τὸ θέμα, ἐνῶ ὁ Φαλιέρος τὸ ἀναπιύσσει. Γι' αὐτὸ καὶ ὑποθέτομε πὺς θὰ εἶχαν λιγώτερους στίχους, παρ' ὅλο πὺς ξεκινοῦν τὴν ὑπόθεσι ἀπὸ πολὺ πιὸ προσιτά.

¹⁴) Βλ. Μ. Ί. Μανούσακα, ὁ. π., σ. 11, ὅπου καὶ τὸ κείμενο τοῦ προλόγου.

παράστασης, μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς Ἑβραίου ποὺ μετὰφραζε τοὺς διαλόγους ἀπὸ τὰ ἑβραϊκὰ εἰς ἑλληνικά. Οἱ «Λόγοι Παρακλητικοὶ» πάλι σώζουν βέβαια ἀνάμεσα στοὺς στίχους τῶν καὶ παρεμβλητες πεζὲς ἐπιγραφὰς ἢ φράσεις ποὺ ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα ποὺ συνομιλοῦν ἢ δροῦν, οἱ φράσεις ὅμως αὐτὲς, ὅπως εἶναι διατυπωμένες, δὲ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμε μὲ βεβαιότητα ἂν πρόκειται γιὰ πραγματικὰς ὁδηγίαις στοὺς ἠθοποιοὺς γιὰ τὴν παράσταση ἢ γιὰ σημειώσεις ποὺ ἔχουν σκοπὸ νὰ διευκολύνουν ἀπλῶς τὴν ἀνάγνωσιν¹⁵. Οὔτε καὶ οἱ ἐπιγραφὰς τῶν δυὸ αὐτῶν ποιημάτων («Θοῆνος» καὶ «Λόγοι Παρακλητικοὶ») ταιριάζουν πολὺ σὲ ἔργα θεατρικά. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη ὅμως τὸ πρᾶμα, τὰ κείμενα αὐτά, σὰν μοναδικὰ εἰς τὸ εἶδος τοῦς, δὲν παύουν νὰ ἔχουν πολὺ ἐνδιαφέρον.

Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου ποὺ ἐκδίδομε εἶναι ἀρκετὰ μειονεκτικὴ: Ὑπάρχουν τρία βέβαια χάσματα, ἀνάμεσα στοὺς στίχους 35 - 36, 55-56 καὶ 104 - 105. Ἡ ὀρθογραφία εἶναι κακὴ, ὅπως εἶπαμε, καθὼς καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν λέξεων. Σὲ ἀρκετὰ σημεῖα τὸ κείμενον εἶναι ἐφθαρμένο. Τὸ ἀποκαταστήσαμε ὅπου καὶ ὅσο μπορέσαμε (βλ. ἰδίως τὶς διορθώσεις μας στοὺς στ. 7 - 8, 59, 62, καὶ 79, 69 - 70 κλπ.), ἔμειναν ὅμως καὶ χωρία ποὺ παρουσιάζουν δυσκολίας εἰς τὴν ἀποκατάστασιν (βλ. στ. 52, 88). Στὶς σημειώσεις ποὺ ἐπιτάσσομε εἰς τὴν ἔκδοσιν ἀνιμετωπίζομε μερικὰ δύσκολα ζητήματα τοῦ κειμένου.

Poco o nulla resta a me da dire dopo che l'illustre mio amico ha, con tanta sicurezza, mostrato come sia cretese la Passione panormitana che qui si pubblica per la prima volta. Ad ogni modo ben poco sappiamo della provenienza del manoscritto che ce l'ha tramandata: possiamo dire soltanto che esso appartiene ad un fondo di codici che sono per lo più originari dei conventi greci dell'Italia meridionale. Che un manoscritto con un testo cretese si trovi a Palermo non ci sorprende affatto: i rapporti

¹⁵) Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τυπικὰς ἐπιγραφὰς («Ὁ Ἰούδας πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς», «Ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰούδαν» κ. τ. ὅ.), ποὺ συνοδεύονται συχνὰ μὲ τὸ ῥῆμα «λέγει» («Ὁ Πέτρος λέγει πρὸς τὸν Χριστὸν» κ. τ. ὅ.), συναντοῦμε εἰς τὸ κείμενον τὶς ἐξῆς τέσσαρις ἐκτενέστερας καὶ ὁδηγίαις: α) «Ὁ Ἰούδας πρὸς τὸν Χριστὸν δίδει τὸ φίλημα» (πρὶν ἀπὸ τὸ στ. 41)· β) «Ὁποῦ ἔκοψεν ὁ Πέτρος τοῦ Μάλχου τὸ ὠτίον» (πρὶν ἀπὸ στ. 53)· γ) «Ὅταν ὑπήγαιναν εἰς τὸν Πιλάτον καὶ ἔρραπίζαν τὸν» (πρὶν ἀπὸ τὸ στ. 61)· δ) «Εἰς Ἰουδαῖος ἔδωκεν τοῦ Χριστοῦ ῥάπισμα» (πρὶν ἀπὸ τὸ στ. 77). Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον ὅτι οἱ τρεῖς τελευταῖαι ἐκφέρονται σὲ παρωχημένο χρόνον, σὰν νὰ πρόκειται γιὰ ἀφήγησιν, καὶ μονάχα ἡ πρώτη, ποὺ ἔχει ἐνεστώτα, μπορεῖ ἴσως νὰ θεωρηθῆ ὁδηγία γιὰ σκηρικὴ δράσιν.

fra le due grandi isole mediterranee, Creta e la Sicilia, non furono mai infrequenti, almeno sino a che i Veneziani riuscirono a difendere l' isola greca dall' occupazione turca. Se però si può sempre pensare che la nostra Passione sia stata esemplata da un Cretese residente a Creta (e poi portata in Sicilia), non è da escludere che essa possa essere stata scritta o, per quel che ci interessa, copiata, da un Italiota che, a sua volta, aveva presente l' originale cretese. Son così indotto a chiedermi se il menante ha trascritto fedelmente il testo dall' originale cretese o se egli copiandolo non vi ha introdotto qualche sua particolare abitudine linguistica: questi idiotismi divengono ancor più probabili se si ammette (e certe imprecisioni o incertezze grafiche possono esserne non trascurabili testimoni) che l' amanuense abbia scritto un testo che conosceva a memoria. In tal caso potremmo scorgere nel nostro testo una testimonianza sia pur tenue e fievole della lingua greca qual' era parlata nell' Italia meridionale alla fine del Medio Èvo: testimonianza però tanto fievole e tenue che si perde per entro la sicura impronta linguistica d' Oltremare.

Nel testo, oltre alle forme certamente cretesi, M. Manoussakas ha avvertito la presenza di elementi dialettali scarsamente localizzabili. Ciò non ci meraviglia affatto: chiunque ha dimestichezza con testi «dialettali» antichi, sa bene quanto spesso le vere forme peculiari del dialetto - base siano mescolate e si nascondano in mezzo ad una massa meno differenziata: la precisione dialettale è, si può ben dire, un fatto relativamente recente. Questi elementi genericamente dialettali o diffusi in più di un dialetto meritano un' attenzione alquanto limitata. C'è però da tener presente ancora un altro fatto: non è per niente sicuro che l'odierna distribuzione delle isoglosse greche sia identica a quella del XVI secolo o che l' area attuale di diffusione di ogni singola isoglossa sia qual' era durante il XVI secolo. Da questo punto di vista i dialetti greci d' Italia hanno un singolare privilegio, quello (per esprimermi in termini neolinguistici) dell' area seriore che conserva la fase anteriore: possono quindi conservarci qualche fatto linguistico che attualmente non esiste presso gli altri dialetti neogreci o è limitato al cretese o a questo o a quel dialetto. Di conseguenza, se dall' analisi che andremo facendo risulterà che il grico ed il bovese (i due dialetti greci ancor oggi parlati in Italia) presentano qualche punto

di contatto con il cretese, non si deve necessariamente credere che ciò sia dovuto a una particolare origine comune del cretese e dei dialetti greci dell'Italia meridionale, ma solo al fatto che questi dialetti han conservato dei fatti che prima potevano essere estesi anche ad altre aree dialettali greche.

A tal proposito si può citare :

ἀπιλογήθηκες vv. 77, 82 : cfr bovese *apologéo* «rispondo» R. 184¹⁶
 ἐτιῶτιος v. 45 : cfr bov. *etúto* «questo», R. 279; ἐθώρου v. 104 :
 cfr bov. *θoró* «vedo», R. 787; κάθα v. 83: cfr bov. *kaθa* «ogni»,
 R. 933.3; πολλά v. 45: cfr bov. e grico *poddí* «molto» (con —i
 «avverbiale»), R. 1760; πούπειες v. 18: cfr bov. *púpote*, grico
púpeti «in nessun luogo», R. 1769.

Si noti poi αῦτιο v. 54 (e διαταῦτιος, v. 71, γιαῦτιος v. 112): cfr
 bov. *áfto* «questi» (R. 279 vedi anche dello stesso Rohlfs la
Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität, Monaco
 1950, pag. 112 e seg.).

La caduta della vocale pretonica che si ha in καθημερὸν tro-
 va una buona corrispondenza nel grico *kataperní* (sost.) «*quoti-
 diano» > «giorno di lavoro» (il particolare passaggio semantico
 è forse un calco di quello che si ha in lat. *quotidianus* che
 diventa nel romanzo salentino *uttisciana* (sottinteso *dia*) «giorno
 di lavoro»), R. 842. Grica è anche la finale —éa di μακρέα v.
 78: cfr grico *makréa*, R. 1305 (ved. anche la *Grammatica ora*
 citata del Rohlfs, pag. 106 e il mio recente studio *Sui dialetti*
romanzi e romaici del Salento, Milano 1953, pag. 127 e seg.).

La forma μίσσος v. 19 trova, a mio avviso, una non trascura-
 bile spiegazione nella voce *mmissu* del dialetto romanzo salen-
 tino, nel quale significa «razione dei legumi che vengono cotti
 per il pranzo».

Degno di nota è il fatto che il bovese ha, come il cretese (nel
 nostro testo ad es. in μιλοῦσι del v. 60) —si come desinenza
 della III persona plurale (pres. *grafusi*, aor. *egráttsa(s)i*)¹⁷.

Degna di particolare attenzione è ἕως v. 78 che ricorre sol-

¹⁶) Con R. indico l' *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität* (Halle 1930) di G. Rohlfs; con il numero rimando ai singoli articoli.

¹⁷) Ciò ci permette di precisare che le tracce di greco d'Italia che possono riscontrarsi nel nostro testo, vanno, sia pur genericamente, attribuite al tipo bovese, piuttosto che al tipo grico.

tanto in testi cretesi¹⁸ quest' avverbio è strettamente legato all' avverbio grico *itu* «così», R. 1580 (che a sua volta va con i pronomi *ito*, *itto* «questi»), sicché la forma italiota serve a illuminare ulteriormente quella cretese, sin qui rimasta isolata.

Inoltre alla fine dei vv. 7 e 8, e cioè proprio in rima, al posto di *πηαίνη* e *γιαίνη* il manoscritto ha *πιάνη* e *γιανή* (ved. nell'apparato critico): ora, se si considera che il bov. ha *jano* «guarire» (transitivo!), R. 2255, si può anche pensare che l' errore dell' amanuense sia dovuto al fatto che egli aveva presenti le forme bovesi e per distrazione le ha introdotte nel testo.

Ed infine c' è da notare un' ultima cosa. Come osserva giustamente il mio collaboratore, il racconto della nostra «Passione» segue, si può dire, pedissequamente il testo evangelico, senza introdurvi quegli elementi di carattere popolare che caratterizzano i testi similari neogreci. Ora, proprio lo stesso fatto ho avuto modo di notare studiando le «Passioni» cantate dai Greci del Salento (ved. un mio lavoretto sull' argomento che è pubblicato nella miscellanea Koukoulés):¹⁹ e questa coincidenza di ispirazione è tanto più interessante per il fatto che dal canto loro i canti romanzi della «Passione» dell' Italia meridionale sono ricchi degli stessi elementi popolari che ritornano nei canti greci.

Bene fa il mio collaboratore a sottolineare, come tipicamente cretese, la costruzione *ὦ; θέλειτε τὸν κάμειτε*. Vorrei però rammentare come un analogo anticipo dell' oggetto si ha talvolta, in posizione per lo più enfatica, anche in grico, specialmente quando l' oggetto è un sostantivo. Si veda quindi :

na dziso a teli, tin kardlia - su dó - mmu

«se vuoi ch' io viva, dammi il tuo cuore» (Morosi *Studi* ecc., Lecce 1870, pag. 17);

tin akápi - mu vale is ti fsihl

«l' amor mio metti nell' anima» (I b.; pag. 51);

tin ageláta tin fjakka dógeté - ti s to Triannisa

«la vacca cattiva datela a Triannisa» (I b., pag. 74)²⁰.

¹⁸) Ved. 'E. Κριταρά, Γλωσσικά σημειώματα. Ε'. Οί τύποι *ίτις* και *ίτσι* είς δύο χωρία του Φορτουνάτου και του Γύπαρι, «Αθηνά», t. 48 (1938), p. 88 - 90.

¹⁹) ΕΕΒΣ, 23, 1953.

²⁰) Si veda anche a Corfù nella raccolta Λαογραφική ύλη εκ Κερκύ-

L' anticipo dell' oggetto si può però avere anche con il congiuntivo imperativo :

médeko mi fonásete já ména

«non chiamate medico per me» (I b., pag. 62).

Per concludere, dirò che questa mia aggiunta può aver avuto due scopi nettamente distinti.

Uno: mostrare ché il testo è stato copiato da un Italo-greco che ha introdotto qua e là degli elementi dialettali. Naturalmente, non possedendo noi altri punti di riferimento per il greco d'Italia che i testi dialettali raccolti quasi esclusivamente dopo il 1870, il confronto lo abbiám fatto con i dialetti greci attualmente parlati in Italia: ma il nostro confronto è pur sempre legittimo e possibile ché, se i dialetti greci d'Italia hanno qualcosa in comune con quelli d'Oltremare, e la coincidenza, non è secondaria e dovuta puramente a evoluzioni spontanee identiche, ma distinte, si deve ammettere che è molto difficile che gli elementi dialettali del grico e del bovese siano dovuti a contatti posteriori al XVI secolo.

Se però non avremo potuto dimostrare il primo nostro assunto (il nostro compito è particolarmente difficile ché nel testo, a parte gli elementi «arcaici» o classicheggianti e quelli dialettalmente poco differenziati, la presenza di elementi decisamente cretesi è stata messa in evidenza con precisione da M. Manousakas), ci sarà stata offerta ancora una volta la possibilità di sottolineare quanto siano frequenti ed importanti le isoglosse che collegano ancor oggi i dialetti greci d'Italia al resto dell' area linguistica greca.

ρας di G. I. Salvanos e M. Salvanou-Papavlassopoulou (Atene 1930) *καλῶς τὰ κάνετε* (pag. 25) e (pag. 15 della II parte) *τὸν ἥλιο βάλε μάρτυρα...*

B. ΚΕΙΜΕΝΟ

(f. 80r) Δόγοι παρακλητικοὶ εἰς τὰ τίμια καὶ ἅγια πάθη
τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θροῆνος τῆς
ὑπεραγίας Θεοτόκου

<Ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάδες>

Ξεύρετε, μαθητάδες μου, τὸ θὲ νὰ σᾶς μιλήσω.

Τὸ Πάσχα θέλει νὰ γενῆ δυὸ μέρες ἀπὸ πίσω.

(f. 80v) Ἐτότε θέλει προδοθῆ | διὰ <νὰ> τότε σταυρώσουν
ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου στοὺς Ἑβραίους, κριτήριον νὰ τὸν δώσουν.

Συμβούλιον τῶν ἀρχιερέων

5 Τρόπον ἄς κάμωμεν, γοργόν τὸν Ἰησοῦν νὰ δοῦμεν,
νὰ βάλωμεν τὰ χέρια μας ὡγιά νὰ πληρωθοῦμεν

(f. 81r) καὶ αὐτὰ ποὺ κάμνει, σιὸν ναὸν τὰ Σάββατα νὰ πηαίνη
καὶ τοὺς νεκροὺς νὰ μὴν ψηφᾶ | καθημερονὸ νὰ γιαίνη.

Τὴν σκόλη μὴν τὸν πιάσωμεν, διὰ τὸν λαόν, μὴν ποῦσιν

10 ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τὴν σκόλην τοὺς οὐδὲν τήνε ψηφοῦσιν.

Ὁ Ἰούδας πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς

Αὐτὸν ὅπου γυρεύετε μὲ πειρασμόν σας τόσο
πέτε μου, τί μοῦ δίδετε νὰ σᾶς τότε προδώσω;

Οἱ ἀρχιερεῖς πρὸς τὸν Ἰούδαν

(f. 81v) Τριάντα ἀργύρια σοῦ δίδομεν καὶ νὰ τα καὶ ὀρδινιάσου
γοργόν μὲ δίχως κόμπωσιν τὸν Ἰησοῦν νὰ πιάσου.

Ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάδες

15 Ἀμὴν, ἀμὴν ὁ Δάσκαλος λέγω, κατέχειτέ το·
εἰς σας μὲ θέλει ἀπαρηθῆ σήμερον, ξεύρετέ το.

Ὁ Πέτρος πρὸς τὸν Χριστὸν

(f. 82r) Αὐθέντη μου καὶ Δάσκαλε, | αὐτὸς ἐγὼ δὲν εἶμαι
νὰ σὲ προδώσω πούπειες, σὰν μαθητῆς ὅπου ἴμαι.

Ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάδες

Ὅποιος τὴν χεῖρα μετ' ἐμὲν σιὸ μίσσος θέλει ἀπλώσει,

20 ξεύρετε τοῦτο θαρρετά, αὐτὸς μὲ θὲ προδώσει.

(f. 82v) Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀληθινά, ὡς ἔν γραμμένο πάγει,
ἀμὴ ὅπου τὸν ἐπρόδοικεν | ἀλί του πόθεν πάγει.

Edidimus nunc primum ex cod. Ponorm. Bibl. Commun. 2Qq-A-78, 77.
80r 91v. 3 <νὰ> add. || 4 δῶσον || 7 λαὸν || πιάνη || 8 καθημερινῶ || γιαίνη || 11
τόσον || 14 πιάσουν || 14/15 τοὺς μαθητάδες nos: τὸν Ἰούδαν cod. || 16 ἴσας.

Ματθ. κς', 1 s q q.

1 Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς πάντας τοὺς λόγους τούτους,
2 εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ Πάσχα
γίνεται, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι.

3 Τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ εἰς
4 τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ λεγομένου Καϊαφᾶ καὶ συνεβουλεύ-
5 σαντο ἵνα τὸν Ἰησοῦν δόλῳ κρατήσωσιν καὶ ἀποκτείνωσιν· ἔλεγον
δέ· μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται ἐν τῷ λαῷ . . .
. . . . .

14 . . . Τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Ἰούδας Ἰσκα-
15 ριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπεν· τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑ-
μῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια . . .
. . . . .

21 . . . καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν· ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν
22 παραδώσει με· καὶ λυπούμενοι σφόδρα ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ εἰς
ἕκαστος αὐτῶν· μή τι ἐγώ εἰμι, κύριε;

23 ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ τὴν χεῖρα ἐν τῷ τρυ-
24 βλίῳ, οὗτός με παραδώσει· ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει κα-
θὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη

Textum comparavimus Novo Testamento quem edendum curaverunt Eberhard et Erwin Nestle, Stuttgartae, a. d. 1936.

<Ο> Ἰούδας πρὸς τὸν Χριστὸν

Καὶ νὰ ᾿μαι ἐκεῖνος, Δάσκαλε, ὅπου σὲ θὲ προδώσω,
σιὰ χέρια τῶν ἁμαρτωλῶν μὲ ὄρεξη νὰ σὲ δώσω;

*Ο Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰούδαν

- 25 Ἐσὺ εἶπες καὶ ἐπροφήτευσες διὰ τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη
(f. 83r) <ἔ>τσι καὶ διὰ τὴν σιαύρωσιν πὸν γδέχομέστε νὰ ᾿ρθῆ.
Ἔολοι θέλετε πειρακτῆ τὴν νύκτιαν εἰς ἐμένα,
διατὶ ἔναι ἀδιάγεστον σ' ἐμὲν τὸ γίνεται καθένα.
Λαβῶσει θέλουν τὸν βοσκόν, τὰ πρόβατα νὰ φύγουν,
30 νὰ χωριστοῦν ἀλλήλως των, ἀντάμα νὰ μὴν σμίγουν.
Ἄλήθεια, πρὶν ν' ἀναστηθῶ, στήν Γαλιλαίαν ἐμπρὸς σας
f. 83v) πάγει θέλω νὰ μ' εὔρετε | ἐμὲν τὸν Δάσκαλό σας.

*Ο Πέτρος λέγει <πρὸς> τὸν Χριστὸν

Ἔολοι νὰ πειρακτῆκασιν, ἐγὼ ποτὲ σ' ἐσένα,
μᾶλλιος τὰ χέρια μου κρατῶ, ὦ Δάσκαλε, δεμένα.

*Ο Χριστὸς πρὸς τὸν Πέτρον

- 35 Ἀμὴν, σοῦ λέγω, κάτεχε καὶ μὴν μου παραγγέλλης
* * * * *
νὰ δοκιμάσης τὸν σταυρὸν μὲ θάνατον κριτήριον.
(f. 84r) *Ο Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάδες λέγει
Κοιμᾶσθε καὶ ἀναπεύεστε, ἡ ὥρα ᾿δὰ σιμώνει
ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου νὰ πιασιῆ καὶ οὐδεποσῶς γλυτιώνει.

*Ο Ἰούδας λέγει πρὸς <τοὺς> Ἰουδαίους

- Ἐλᾶτε νὰ παγαίνωμεν, τίποτες μὴν φοβᾶστε!
40 ἐκεῖνον τὸν περιπλεκτῶ καὶ τὸν φιλήσω πιάστε.

*Ο Ἰούδας πρὸς τὸν Χριστὸν δίδει τὸ φίλημα

- (f. 84v) Χαῖρε, Ῥαμβί, Διδάσκαλε! τούτους ὅπου σὲ φέρνω
τριάντα ἀργύρια ἀπάνω σου ἀπ' ὅλους τους κερδαίνω.
Πιάσετε, δέσετε σφικτὰ τοῦτον ὅπου σᾶς δίδω,
ὡς θέλετε τὸν κάμετε, ἐγὼ σᾶς τὸν προδίδω.
45 Ἐτοῦτον λέγουσιν Χριστόν, πὸν πολλὰ σᾶσε χάνει
(f. 85r) τὸ γένος σας καθημερνό, | χριστιανούς τοὺς κάμνει.
Χορτιάσετε τὰ χέρια σας ἀπάνω σιὸ κορμίν του,

26 <ἔ>τσι nos: τζει cod. || ante νὰ add. γιὰ cod., quod delevimus ||
post versum 35 versus quosdam deesse putamus || 46 καθημερνῶ.

25 ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος· ἀποκριθεὶς δὲ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν
εἶπεν· μή τι ἐγὼ εἶμι, ῥαββί; λέγει αὐτῷ· σὺ εἶπας . . . . .
. . . . .

30 . . . Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. Τότε λέγει
31 αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ
νυκτὶ ταύτῃ· γέγραπται γάρ, πατάξω τὸν ποιμένα καὶ
διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς·
32 μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. ἀπο-
33 κριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν
34 σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ἀμὴν
λέγω σοι ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τοὺς ἀ-
παρνήσει με . . . . .
. . . . .

45 τότε ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ λέγει αὐτοῖς· καθεύθετε λοιπὸν
καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ ἤγγικεν ἡ ὥρα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν . . . . .

48 . . . ὁ δὲ παραδιδούς αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων· ὃν ἂν
φιλήσω αὐτός ἐστιν· κρατήσατε αὐτόν.

49 καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ εἶπεν· χαῖρε, ῥαββί, καὶ κατε-
φίλησεν αὐτόν.

ἐπειδὴ αὐτός του ἠθέλησε νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του.

*Ο Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰούδαν

Φίλε, καὶ μὲ τὸ φίλημα ἤρθες νὰ μὲ κομπώσης;

(f. 85v) 50 δὲν τό 'χες δίκαιον τὸν καλὸν Δάσκαλον νὰ προδώσης.
 'Αμὴ διὰ νὰ πληρωθῇ | τὸ γράμμα τῶν προφητῶν,
 + χρειαζόμενον ἔναι σήμερον ὅπου μὲ πρίκες τούτων +

*Οπου ἔκοψεν ὁ Πέτρος τοῦ Μάλχου τὸ ὠτίον

Βάλε σιτὴ θήκην τὸ σπαθί, διατὶ <οἱ> γραφές τὸ λέει,
 ὅποιος μετ' αὐτο ἐκδικηθῇ, αὐτός του ν' ἀπολέσῃ.

(f. 86r) 55 Πιστεύεις καὶ δὲν δύνομαι ἄπάνω στὸν πατήρ μου
 * * * * *
 * * * * * | καὶ πρὸς ἑσᾶς φταισμένος.

Καθημερὸν εἰς τὸν ναὸν ἤμουν καὶ 'κούετέ μου
 τῶρα μ' ἐπιάσετε ἄδικα ὅλοι καὶ κρούετέ μου.

'Αμ' ἦτον χρειαζόμενον, ὡγιά νὰ πληρωθοῦσι
 60 τῶν προφητῶν σας οἱ γραφές εἰς ὅ,τι μᾶς μιλοῦσι.

*Οταν ὑπήγαιναν στὸν Πιλάτον καὶ ἐρραπίζαν τον

(f. 86v) Πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ 'Ρηγός, τᾶφέντη τοῦ Πιλάτου,
 ἂν ἔν κι' ὀρίζεις, ἄκουσε τοῦ κλέφτη τὰ κακά του.

<Ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους>

Ἐλπείτε το, μετὰ χαρᾶς ν' ἀκούσω τὴν αἰτιάν του,
 ἂν ἔναι, σὰν τὸ λέγουσιν, μεγάλη <ἡ> δασκαλιά του.

*Ο Κεντηρίων πρὸς τὸν Πιλάτον

(f. 87r) 65 Τοῦτον τὸν κλέπτην ἠῦραμεν πάντα νὰ σκανδαλίζῃ
 τὸν νόμον τὸν ἔβραϊκὸν καὶ ὄλους μας νὰ μᾶς βροίζῃ.
 Καὶ τοῦτος λέγει, δύναται τὸν κόσμον νὰ χαλάσῃ
 καὶ <'ς> τρεῖς ἡμέρες δεύτερον πάλιν νὰ τότε σιάσῃ.
 Καὶ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ νὰ κάμῃ νὰ μισσεύουν
 70 καὶ χριστιανοὶ νὰ γίνωνται, σὲ κεῖνον νὰ πιστεύουν.

48 αὐτόστον. || 52 locus corruptus videtur || 53 <οἱ> add. || λέσιν | post
 versum 55 deest quidquid || 57 λαὸν || 59 'Αμ' ἦτον nos: 'Ανήτον cod.
 || πληρωθοῦσιν || 62 κι' nos: τί cod || 64 ἔναι nos (cf. v. 74): ἔχει cod. ||
 <ἡ> add. || 68 <'ς> add. || 69 μισσεύουν || 70 πιστεύουν nos: μισέ-
 βουν cod.

50 ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· εἰπαῖτε, ἔφ' ὃ πάρει· τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐκράτησαν αὐτόν.

Ἰωάνν. ιη', 10—11

10 Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν εἵλκυσεν αὐτήν, καὶ ἔπαισεν τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν·
11 ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος· εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ·
βάλε τὴν μάχαιραν εἰς τὴν θήκην . . . .

Ματθ. κς', 52 s q q.

52 . . . . . πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρᾳ
53 ἀπολοῦνται· ἢ δοκεῖς ὅτι οὐ δύναμαι παρακαλέσαι τὸν πατέρα μου,
καὶ παραστήσει μοι ἄρτι πλείω δώδεκα λεγιῶνας ἀγγέλων;
54 πῶς οὖν πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ ὅτι οὕτως δεῖ γενέσθαι; Ἐν ἐκεί-
55 νη τῇ ὥρᾳ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τοῖς ὄχλοις· ὡς ἐπὶ ληστὴν ἐξήλθατε
μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με; καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ,
56 ἑκαθεζόμενον διδάσκων καὶ οὐκ ἐκκρατήσατέ με· τοῦτο δὲ ὅλον γέ-
γονεν ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν . . . . .
. . . . .

60 . . . ὕστερον δὲ προσελθόντες δύο εἶπαν· οὗτος ἔφη· δύναμαι κα
61 ταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομηῆσαι.

- (f. 87v) *Διὰ ταῦτος ἤλθαμεν σ' ἐσέν | νὰ τὸν ξεκαθερίσης
καὶ τότες εἰς τὰ χέρια μας πάλιν νὰ τὸν ἀφήσης.*
Ὁ Πιλάτος πρὸς τὸν Χριστὸν
*Καὶ σὺ, Χριστιέ, ἀποκρίσου τους, εἰπέ καὶ τὴν αἰτιάν σου,
ἂν ἔναι, σὰν τὸ λέγουσιν, μεγάλη ἢ δασκαλιά σου.*
Ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Πιλάτον
- 75 *Ἐσὺ 'πες τοῦτον ἀπ' ἀρχῆς τὸ ἔναι καὶ θέλει εἶσται*
(f. 88r) *ἔ | μπιστευμένοι ταῖς γραφαῖς τῶν προφητῶν σας εἶσιε.*
Εἰς Ἰουδαῖος ἔδωσεν τοῦ Χριστοῦ ῥάπισμα
*Ἵτις ἀπιλογήθηκες τώρα τὰρχιερέα;
οκύλε, τοῦ νόμου ἄδικε, στέκε δαμὶ μακρόε!*
Ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἑβραῖον
Ἄν ἔν κι' ἐμίλησα κακά, εἰπέ κακὰ τὸ λέγω
(f. 88v) 80 *εἰ δὲ | καὶ ἐμίλησα καλά, γιάντα μοῦ κροῦς 'ς τὸ λέγω;*
Ὁ Πιλάτος πρὸς τὸν Χριστὸν
*Οὐδὲν ἀκούς τί λέγουσιν κ' εἶντα σὲ καταβάλλουν;
ἀπιλογήσου, πέ τους το, ἀνὲ γροικᾶς τί σφάλλουν.*
Ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους
*Ἵξεύρειτε, κάθα καιρὸν ἔχω νὰ λευθερώνω
(f. 89r) ἔναν ἀπὸ τὴν φυλακὴν, | νὰ μὴν τότε σκοιῶνω.*
85 *Καὶ ἀπὸ τοὺς δύο ποιὸν θέλετε νὰ κάμω νὰ σταυρώσουν;
τὸν Βαρραβᾶν γιὰ τὸν Χριστὸν νὰ πῶ νὰ λευθερώσουν;*
Οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς τὸν Πιλάτον
*Τὸν Βαρραβᾶν γιὰ χάρισμα κάμε νὰ λευθερώσουν
καὶ τὸν Χριστὸν ὁπού 'φταισε νὰ πᾶσι νὰ σταυρώσουν.*
(f. 89v) Ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους
*Κ' εἶντα κακὸ σᾶς ἔκαμε καὶ ὄλοι αὐτὸν μιλεῖτε;
90 τὸ κρῖμα του ποῦ θέλει πᾶ' ὄλοι σας θυμηθῆτε.
Ἐγὼ καμμίαν ἀφορμὴν δὲν βρίσκω τοῦ θανάτου
λοιπὸν ἀφῆτέ τον νὰ πᾶ' εἰς τὰ καμώματά του.*
Ὁ Κεντηρίων πρὸς τὸν Πιλάτον
(f. 90r) *Διαὶ ἔν τῆς πίστης ἄδικος | κ' ἐσένα τοῦ Πιλάτου,*

71 ἐξεκαθερήσεις || 76 ἐμπιστευμένη || 79 κι' nos: τῆ cod. (cf. v. 62) ante v. 85 add. ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους cod., quod omittendum putavimus || 86 διὰ || 88 ὁπού 'φταισε nos: ὁπούπρσται cod.

62 καὶ ἀνιστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· οὐδὲν ἀποκρίνη, τί οὐτοί σου
63 καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα· καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐ-
τῷ· ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ
64 εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· οὐ εἶπας.

Ἰωάνν. η', 22 — 23

22 ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντες εἰς παρεστηκὸς τῶν ὑπηρειῶν ἔδωκεν ῥά-
πισμα τῷ Ἰησοῦ εἰπὼν· οὕτως ἀποκρίνη τῷ ἀρχιερεῖ; ἀπεκρίθη
23 αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ·
εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;

Ματθ. κζ', 13 sqq.

13 . . . τότε λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος· οὐκ ἀκούεις πόσα σου καταμαρ-
14 τυροῦσιν; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα, ὥστε θαν-
15 μάξιν τὸν ἡγεμόνα λίαν. Κατὰ δὲ ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπο-
16 λύειν ἓνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον· εἶχον δὲ τότε δέσμιον ἐπί-
17 σημον λεγόμενον Βαροαββᾶν· συνηγμένων οὖν αὐτῶν εἶπεν αὐ-
τοῖς ὁ Πιλάτος· τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν [τὸν] Βαροαβᾶν ἢ Ἰη-
σοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν; . . . . .
21 τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπαν· Βαροαββᾶν.
22 λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον
23 Χριστόν; λέγουσιν πάντες· σταυρωθήτω. ὁ δὲ ἔφη· τί γὰρ κακὸν
24 ἐποίησεν; οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον λέγοντες· σταυρωθήτω· ἰδὼν δὲ
ὁ Πιλάτος ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται, λαβὼν
ὔδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας κατέναντι τοῦ ὄχλου λέγων· ἀθῶός εἰμι
ἀπὸ τοῦ αἵματος τούτου· ὑμεῖς ὄψεσθε.

ἔμπρός σου τὸν ἠφέραμεν νὰ μάθῃς τὰ κακά του.

95 Ἐσὲν τὸν ἐπροδώσαμεν, διὰ νὰ τόνε σταυρώσῃς
οὐκ εἶσαι φίλος Καίσαρος, ἂν τὸν ἐλευθερώσῃς.

Ὁ παραλυτος λέγει τοῦ Πιλάτου

(f. 90v) Χρόνους εἶχα σαρανταοκτὼ εἰς ἀρρωστία περίσσα,
ἐκ τὸν καιρὸν τὰ ῥοῦχα μου | ὀλοτελὶς ἐλύσα
καὶ ὄντιεν ἐδιάβην ὁ Χριστός, ὁ λόγος του μ' ἐποῖκεν
100 κ' ἐνεσηκώθην ὁ ἐλεεινὸς καὶ ἡ ἀρρωστία μὲ ἀφῆκεν
καὶ προπαιῶ, δοξάζω τὸν Θεὸν μου καὶ πατέρα,
ἔτσι σὰν εἶμαι ἁμαρτωλὸς νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν.

Ὁ τυφλὸς λέγει τοῦ Πιλάτου

(f. 91r) Τυφλὸς ἐγύριζα ποτὲ μὲ | τὸν μεγάλον πόνον,
οὐδὲν ἐθώροον πούπειτα, ἤκουγα λόγον μόνον.
* * * * *

Ἄτερος παραλυτος λέγει τοῦ Πιλάτου

105 Ζουγκλὸς κορμὸς ἐκείτομου νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν,
καὶ εἰς τὴν ὑγείαν οἱ χάρες του πιστεύοντας μ' ἐφέραν.

Ἡ αἱματορροοῦσα λέγει τοῦ Πιλάτου

(f. 91v) Δώδεκα χρόνους ἔτρεχε τὸ αἷμαν ἀπὸ μένα
τομοῦ ἴπιασα τὸ χέρι του, ὅλα ἦσαν γιατρεμένα.
Ἄ θέλετε καὶ πλεότερον τό ἴκαμεν ὁ Χριστός μας,
110 ἀνέστησε τὸν Λάζαρον, ὅπου ἴτον δάσκαλός μας.

Ὁ Κεντηρίων λέγει πρὸς τὸν Πιλάτον

Τοῦτα τὰκούγεις, κάτεχε, ὅλ' εἶναι μαθητές του
γιαῦτος τὰ μάγια τὰ καμνε, ἤγουν τὲς ἀρειές του.
* * * * *
* * * * *

desunt reliqua

94 ὀπρόσον || τὰ cod.¹ : καὶ cod. || 95 ante ἐσὲν add. λοιπὸν cod., quod delevimus || 97 περίσια || 98 ἔλυσαν || 104 μόνον post λόγον transposuimus || post versum 104 deest quidquid || 107 ἔτρεχα || 108 τὸ μοῦ πιάσα || 109 post θέλετε verbum ἰδεῖν habebat codex, quod omittendum putavimus.

Ἰωάνν. ιθ', 12

οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐκραύγασαν λέγοντες· ἐὰν τοῦτον ἀπολύσης, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος.

Acta Pilati. A, cap. VI-VIII

(*Evangelia apocrypha... rec. Const. de Tischendorf, editio altera, Lipsiae, 1876, p. 237 - 240*)

cap. VI. 1. Εἷς δὲ τῶν Ἰουδαίων παραπηδήσας ἠξίου τὸν ἡγεμόνα λόγον εἰπεῖν. λέγει ὁ ἡγεμών. εἴ τι θέλεις εἰπεῖν, εἰπέ. ὁ δὲ Ἰουδαῖος ἔφη· ἐγὼ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἐν κλίνῃ κατακείμεν ἐν ὁδύνῃ πόνων· καὶ ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ πολλοὶ δαιμονιζόμενοι καὶ ποικίλαις νόσοις κατακείμενοι ἐθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ· καὶ τινες νεανίσκοι κατελεήσαντές με ἐβάστασάν με μετὰ τῆς κλίνης καὶ ἀπήγαγόν με πρὸς αὐτόν. καὶ ἰδὼν με ὁ Ἰησοῦς ἐσπλαχνίσθη καὶ λόγον εἶπέν μοι· ἄρὸν σου τὸν κράββατον καὶ περιπάτει. καὶ ἦρα τὸν κράββατόν μου καὶ περιεπάτησα· λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Πιλάτῳ· ἐρώτησον αὐτὸν ποία ἡμέρα ἦν ὅτε ἐθεραπεύθη. λέγει ὁ θεραπευθεὶς· ἐν σαββάτῳ. λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· μὴ οὐχ οὕτως ἐδιδάξαμεν ὅτι ἐν σαββάτῳ θεραπεύει καὶ δαίμονας ἐκβάλλει;

2. Καὶ ἄλλος Ἰουδαῖος παραπηδήσας λέγει· ἐγὼ τυφλὸς ἐγεννήθην, φωνὴν ἤκουον καὶ πρόσωπον οὐκ ἔβλεπον· καὶ παράγοντος τοῦ Ἰησοῦ ἔκραξα φωνῇ μεγάλῃ· ἐλέησόν με, υἱὲ Δαβὶδ. καὶ ἠλέησέν με καὶ ἐπέθηκεν τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἀνέβλεψα παραχρῆμα. καὶ ἄλλος Ἰουδαῖος παραπηδήσας εἶπεν· λεπρὸς ἐγενόμην καὶ ἐθεράπευσέν με λόγῳ.

cap. VII. Καὶ γυνή τις, ὄνομα Βερνίκη, ἀπὸ μακρόθεν κράζουσα εἶπεν· αἱμορροοῦσα ἦμην, καὶ ἠψάμην τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, καὶ ἐστάλη [scribe: ἐστάθη] μου ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος ἡ δι' ἐτῶν δώδεκα. λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· μόνον [scribe: νόμον] ἔχομεν γυναῖκα εἰς μαρτυρίαν μὴ ὑπάγειν.

cap. VIII. . . . . ἄλλοι δὲ εἶπον ὅτι τὸν Λάζαρον τεθνηκότα ἤγειρεν ἐκ τοῦ μνημείου τετραήμερον . . . . .

Cf. *Acta Pilati B (graece), cap. VI - VIII (ed. Tischendorf, p. 297 - 299) et Gesta Pilati (latine), cap VI - VIII (ibid., p. 354 - 357).*

VI. 2. *fidelius versui 105 in B: ἕτερος εἶπε· κυλλὸς ἦμην, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἐβόησα· ἐλέησόν με, κύριε· καὶ λαβόμενός με τῆς χειρός, εὐθύς ἠγέρθη· ἄλλος εἶπεν· ἐγὼ λεπρὸς ἦν, καὶ ἰάσατό με μόνον διὰ λόγον.*

Γ' ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ξεύρετε, μαθητάδες μου . . . Ἀπὸ τοὺς στ. 1 - 4 φαίνεται πὺς λείπει ἡ ἐπιγραφή, πὺ θὰ ἦταν ἀσφαλῶς «Ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάδες», ὅπως τὴ συναντοῦμε πρὶν ἀπὸ τὸ στ. 19.

7 - 8. Ὅπως ἦταν στὸ χειρόγραφο ὁ στ. 7 (καὶ αὐτὰ πον κάμνη σιὸν λαόν, τὰ Σάββατα τὰ πιάνη) δὲν εἶχε κανένα νόημα. Μὲ τὶς διορθώσεις πὺ θεωρήσαμε ἀναγκαῖο νὰ κάμωμε (σιὸν λαόν . . . τὰ πηαίρη) πιστεύομε πὺς ἀποκαταστάθηκε τὸ χωρίο. Ὁ ὑπαινιγμὸς γιὰ τὰ Σάββατα κλπ. γίνεται στὴν εὐαγγελικὴ περικοπὴ Ματθ. ιβ', 1 - 13.

8. Διορθώσαμε ἐδῶ γιὰ λόγους μετρικοὺς τὸ καθημερινῶ τοῦ χειρογράφου σὲ καθημερινῶ (τὸ ἴδιο κάμωμε καὶ στὸ στ. 46). Τὸ καθημερινῶ, πὺ ἀπαντιᾷ συχνὰ στὰ κρητικὰ κείμενα, τὸ βρίσκομε ἄλλως τε καὶ στὸ στίχο 57.

35 - 36. Μεταξὺ τῶν δυὸ αὐτῶν στίχων εἶναι βέβαιο πὺς ὑπάρχει χάσμα. Τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἀνομοιοκαταληξία καὶ ἡ ἔλλειψη λογικῆς συνοχῆς. Οἱ στίχοι πὺ ἔχουν παραλειφθῆ θὰ ἦταν ἀρκετοί: Ἀντιστοιχοῦν στὴν εὐαγγελικὴ περικοπὴ Ματθ. κς', 34 - 44, πὺ περιλαμβάνει τὸ τέλος τῆς ἀπάντησης τοῦ Ἰησοῦ στὸν Πέτρο πὺ ἔμεινε ἀτέλειωτη στὸ στ. 35 («ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρεῖς ἀπαρνήση με») καὶ τὴν προσευχὴ τοῦ Χριστοῦ στὴ Γεθσημανῆ, πὺ τὴ συνεχίζουν οἱ στίχοι 37 κ. ἔξ. Ὅσο γιὰ τὸ στ. 36, πρέπει ν' ἀναφέρεται καὶ αὐτὸς στὴν προσευχὴ αὐτή, ἀλλὰ δὲ βρήκαμε ἀκριβῶς παράλληλό του εὐαγγελικὸ χωρίο.

52. Ὁ στίχος αὐτός, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο («*χρηαζόμενον ἔνε σήμερον ὁ ποῦμε πρίκτες τούτων*») εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος. Ὅσο τολμηρῆ καὶ ἂν φανῆ, νομίζομε πὺς ἡ μόνη διόρθωση πὺ θ' ἀποκαθιστοῦσε τὸ νόημα (καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξία) θὰ ἦταν ἡ ἑξῆς: *σήμερον χρεαζόμενον τὸ πὺ μ' ἐποίησες ἦτον*. Πρβλ. καὶ τοὺς στ. 59 - 60, ὅπου διατυπώνεται τὸ ἴδιο νόημα μὲ διαφορετικὰ λόγια.

55 - 56. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει ἀσφαλῶς δεύτερο χάσμα, ἀφοῦ καὶ τὸ νόημα διακόπτεται καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία λείπει ἀπὸ τὸ στίχο μάλιστα 56 σώζεται μονάχα τὸ δεύτερο ἡμιστίχο, πὺ μ' αὐτὸ ἀρχίζει τὸ φ. 86r. Εἶναι πολὺ πιθανὸ πὺς ἀπ' ἐδῶ παράπεσε ἓνα φύλλο, ἀφοῦ μάλιστα, ὅπως φαίνεται καὶ στὴ φωτογραφία, τὸ φύλλο 86r εἶναι ἐπιδιορθωμένο στὸ ἐσωτερικὸ περιθώριο μὲ μιὰ χάρτινη ταινία. Ἄν εἶναι ἔτσι, τότε δὲ θὰ λείπουν περισσότεροι ἀπὸ 10 στίχοι, ὅσους θὰ χωροῦσε ἓνα φύλλο τοῦ χειρογράφου. Τὸ χάσμα πάντως εἶναι μικρό, γιὰ τὸ εὐαγγελικὸ χωρίο πὺ ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὸ εἶναι ὅλο καὶ ὅλο τὸ Ματθ. κς', 53 - 55.

57. Ἡ διόρθωση τοῦ λαὸν σὲ λαὸν (πρβλ. καὶ τὴν ὅμοια διόρθωσή μας στὸ στ. 7) εἶναι βέβαιη, ἀφοῦ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ματθαίου (κς', 55) ἔχει: «ἐν τῷ ἱερῷ».

63. Μπροστὰ ἀπὸ τὸ στίχο αὐτὸ πρέπει βέβαια νὰ ὑπῆρχε ἀρχικὰ ἡ ἐπιγραφή «Ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους», ὅπως ὑπάρχει καὶ πρὶν ἀπὸ τοὺς στ. 83 καὶ 89.

69 - 70. Πιστεύομε πὺς ὁ ἀντιγραφέας στὸ τέλος τοῦ στ. 70 ἐπανάλαβε ἀπὸ παροδρὸμῆ τὸ τέλος τοῦ προηγούμενου (μισσεύουν), ἀντὶ νὰ γράψῃ πιστεύουν, ὅπως θὰ εἶχε τὸ ἀρχικὸ κείμενο.

88. Τὸ ὁποῦλεται τοῦ χειρογράφου θέλει βέβαια διόρθωση. Δὲ θὸ μᾶς ἱκανοποιούσε ἡ εὐκόλη διόρθωση ὁπού ᾿προπε. Γι' αὐτὸ προτιμήσαμε νὰ διορθώσωμε ὁπού ᾿φταισε, πὺ εὐοδώνει ἀπόλυτα τὸ νόημα· πρβλ. καὶ τὸ φταισμέρο: τοῦ στ. 56.

104. Μετὰ τὸ στίχο αὐτὸ ὑπάρχει ἀσφαλῶς τρίτο χάσμα, ἴσως ἐνὸς μόνο διστίχου ᾿Εχουν παραλειφθῆ τὰ λόγια τοῦ τυφλοῦ πὺ ἀναφέρονται στὸν τρόπο τῆς θεραπείας του ἀπὸ τὸ Χριστό.

109. Μετὰ τὸ ᾿ θέλτε ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο μιὰ λέξη μὲ 4 γράμματα πὺ δὲ διαβάζεται στὴ φωτογραφία, γιὰτὶ φαίνεται σὰ μισοσβημένη (εἶναι ἴσως: *ιδεῖν*). Οὔτε τὸ νόημα πάντως τῆ χρειάζεται, οὔτε τὸ μέτρο τὴν ἀνέχεται καὶ γι' αὐτὸ τὴν ὠβελίσαμε.

Δ' Γ Λ Ω Σ Σ Α Ρ Ι Ο *

᾿ 109: ᾿ν.
ἀδιάγερο: ἀγύριος, ἀμετάτροπος.
αἰτία (ῆ) 63, 73: ἀδίκημα, ἀμάρτημα.
᾿λι 22: ἀλλοίμονο.
᾿λλήλως (των) 30: μεταξύ των.
᾿μῆ 22, 51, 59: ἀλλά.
᾿νὲ 82: ᾿ν.
᾿ν ἔν καὶ 62, 79: ᾿ν.
ἀναπεύομαι 37: ξεκουράζομαι.
᾿ντάμα 30: μαζί.
ἀπιλογοῦμαι 77, 82: ἀποκρίνομαι.
᾿τός του 48, 51: μόνος του.
αὐτο 54 αὐτό. Βλ. καὶ: *γιαῦτος* καὶ *διαταῦτος*.

γδέχομαι 26: περιμένω.
για* 86: ῆ.
γιαίνω (μτβ.) 8: θεραπεύω.
γιαῖνα 80: γιὰτὶ (ἔρωτημ.).
γιαῦτος 112: γι' αὐτό.
γοργόν 5, 14: γρήγορο.
γορικῶ 82: ἀντιλαμβάνομαι.

δαμὶ 78: λίγο.
δασκαλία (ῆ) 64, 74: διδασκαλία.
διαταῦτος 71: γι' αὐτό.
δύνομαι 55: μπορῶ.

εῖντα (ἔρωτημ.) 81, 89: τί.
ἐν 21, 93 καὶ εἶναι 28, 52, 64*, 74, 75: εἶναι. Βλ. καὶ: ᾿ν ἔν καί.
ἔτσι 26, 102: ἔτσι.
ἔτότε 3: τότε.
ἔτοῦτος 45: αὐτός.

ζουγκλὸς 105: ἀνάπηρος. Ἡ λ. καὶ στὸ *Ducange, Glossar. med. inf. Graecit.*, στ. 465, καθὼς καὶ μὲ τὸν τύπο *ζαγλὸς* (στ. 456) Οἱ δύο αὐτοὶ τύποι σώζονται καὶ σήμερα, μαζί μὲ τοὺς τύπους *ζαγκλὸς* (*Ἡπειρ.), *ζεγκλὸς* (Κεφαλλην.), *ζουγλὸς* (Κρήτ., πλχ.). Ὁ Στ. Ξανθοῦδίδης, *Λέξεις Ἐρωτοκρίτου*, «Λεξικογραφ. Ἀρχεῖον» σ. 143 - 146 (παράρτ. «Ἀθηνᾶς», τόμ. 26 (1915)) ἐτυμολόγησε τὸ *ζουγκλὸς* ἀπὸ τὸ *συγκλάω* καὶ τὸ *ζουγλὸς* ἀπὸ τὸ *ζουλῶ* (πρβλ. καὶ Ν. Π. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Ἀθήνα, 1951, σ. 71). Σωστότερα ὅμως ὁ Βασ. Φάβης, Ἀνάλεκτα Φιλολογικά, «Ἀθηνᾶ», τόμ. 53 (1950), σ. 280-281, σχετίζει τὴ λέξη μὲ τὰ ἀρ-

*) Ὅπου σημειώνεται ἀστερίσκος (*), πρόκειται γιὰ λέξεις ἢ τύπους πὺ δὲ βρίσκονται ῥᾶκριβῶς ἔτσι στὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ διόρθωση τοῦ ἐκδότη.

χαῖα ζάγκλον οὐσ. — ζαγκλὸν ἐπίθ.
 πὸ σημαίνουν σχολιός, στρεβλός.

θαρρετὰ (ἐπίρρ.) 20 : μὲ θάρρος.
 θωρῶ 104 : βλέπω.

ἴτις 77 : ἔτσι.

κάθα 83 : κάθε.
 καθημερνὸ 8*, 46*, 57 : καθημερνά.
 κάμωμα (τὸ) 92 : πράξη, ἔργο.
 καταβάλλω 81 : κατηγορῶ, διαβάλλω.
 κατέχω 15, 35, 111 : ξέρω.
 κομπώνω 49 : ξεγελῶ.
 κόμπωσις (ἡ) 14 : ἀπάτη.
 κριτήριον (τὸ) 4, 36 : βασανιστήριο, τι-
 μωρία.
 κρούω 58, 80 : χτυπῶ.

λαβώνω 29 : χτυπῶ, τραυματίζω.
 λύω (ἀμετάβ.) 98 : λυώνω, φθείρομαι.

μακρέα 78 : μακριά.
 μαλλίος 34 : ἀπεναντίας.
 μετ' (ἐμέν, αὐτο) 19, 54 : μέ.
 μισσεύω 69 : φεύγω, ἀπομακρύνομαι.
 μίσσος (τὸ) 19 : πιάτο. Στὰ μεσαιων.
 κείμενα ἀπαντᾷ σὲ ἀρσεν. γένος,
 ὁ μίσσος (μίνσος)· βλ. D u c a n g e,
 Glossar. med. inf. Graec. στ. 935, λ.
 μίνσος καὶ Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ,
 Γεύματα, δεῖπνα καὶ συμπόσια τῶν
 Βυζαντινῶν, ΕΕ ΒΣ, τόμ. 10 (1933), σ. 112 (=Βυζαν-
 τινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. 5,
 ἐν Ἀθήναις, 1952, σ. 152).

να + αἰτ. 13 : ἰδού, πάρε.

ξεκαθαρίζω 71 : ἐξετάζω, ἀνακρίνω.

όλοτελῖς 98 : ὀλότελα.
 ὀμπρὸς 94 : μπροστά.
 ὄντεν 99 : ὅταν.
 ὀρδινιάζομαι 13 : ἐτοιμάζομαι.
 οὐδέν 10, 81, 104 : δέν.
 οὐδεποσῶς 38 : καθόλου.

παγαίνω 39 : πηγαίνω.
 πειράζομαι 27, 33 : δοκιμίζομαι.
 περιπλέκομαι (μιτβ.) 40 : ἀγκαλιάζω
 πηαίνω* 7 : πηγαίνω.
 πολλὰ (ἐπίρρ.) 45 : πολύ.
 πούπεια 104 : πουθενά.
 πούπειες 18 : πουθενά.
 προπατῶ 101 : περπατῶ.

*Ραμβί 41 : *Ραββί (έβρ.).

σάν (μὲ ρῆμα) 64, 74, 102 : καθώς.
 σιάζω 68 : διορθώνω.
 σιμώνω 37 : πλησιάζω.
 σκόλη (ἡ) 9, 10 : ἡμέρα ἀργίας.
 σμίγω (ἀμιτβ.) 30 : ἐνώνομαι.

τίποτες 39 : τίποτε.
 τὸ - τὸν (ἀναφορ.) 1, 28, 40, 75 : αὐ-
 τὸ - αὐτὸν πού.
 τόμον 108 : μόλις.

χρειαζόμενος 52, 59 : ἀναγκαῖος.

ψηφῶ 8, 10 : σέβομαι.

ὡγιά (μὲ ὑποτ.) 6, 59 : γιά (ἀπὸ τὸ :
 ὡς διά).